

1974-2024

50

מאירס ג'וינט
ברוקדייל

החלטות הורים על בחירת מסגרת חינוך לילדיהם הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים

רינת נמר פורסטנברג ליטל ברלב
עדי הרקוביץ אמיר תמיר אילי

עריכת לשון: רעיה דש
תרגום לאנגלית (תקציר): דוד סימר
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

מחקר זה הוזמן על ידי משרד החינוך ומומן בסיועו

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | אב תשפ"ד | אוגוסט 2024

תקציר

רקע

התיקון האחרון בחוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988 (תיקון 11 משנת 2018), עיגן לראשונה את זכות ההורים לבחור את סוג מסגרת החינוך שבה ילמד ילדם מתוך שלוש אפשרויות: גן או כיתה לחינוך רגיל, כיתה לחינוך מיוחד במוסד לחינוך רגיל או גן / בית ספר לחינוך מיוחד. נשאלת השאלה מהו מערך השיקולים המנחה את ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך לילדיהם. מחקרים קודמים שעסקו במסגרות החינוך לתלמידים עם מוגבלות בישראל לא נדרשו לנושא זה.

מטרות המחקר

1. לבחון את שיקולי ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך הרצויה עבור ילדיהם ואת הגורמים שעשויים להשפיע על החלטתם
2. להבין את ההבדלים בין שיקולי ההורים הבוחרים בסוגים שונים של מסגרות ואת ההבדלים מבחינה זו בין קבוצות אוכלוסייה
3. לבחון את עמדות ההורים כלפי ועדת הזכאות והאפיון שפועלת ברשות המקומית ובמסגרתה מתקבלת ההחלטה על זכאות תלמיד לשירותי חינוך מיוחדים

שיטת המחקר

1. **סקירת ספרות**
2. **ראיונות עומק:** 15 ראיונות עם הורים שעניין ילדיהם נדון בוועדות זכאות ואפיון ועם גורמי מקצוע וקובעי מדיניות במשרד החינוך
3. **סקר מקוון** בקרב 1,562 הורים לילדים העולים לכיתה א' ומעלה שהשתתפו בדיוני ועדות זכאות ואפיון בשנת תשפ"ב. הסקר נעשה באמצעות שאלון מובנה

ממצאים והמלצות

בדוח מפורטים השיקולים אשר ההורים מייחסים להם חשיבות בבחירה של כל סוג מסגרת חינוך מיוחד עבור ילדם, מאפייני ההורים אשר נוטים לבחור בכל סוג של מסגרת חינוך והחששות של ההורים מחמת הבחירה שביצעו. כמו כן נבחנו הגורמים המרכזיים שעשויים לעודד הורים לבחור בשילוב בכיתה רגילה, ועמדות ותחושות ההורים כלפי ועדת זכאות ואפיון.

לנוכח ממצאי המחקר, הועלו המלצות הנוגעות לטיוב תהליך קבלת ההחלטה, להגברת הבחירה בשילוב בכיתה רגילה ולדרכים שבהן יש לפעול בנוגע להורים עם מאפיינים שונים (כגון הורים מקבוצות שונות באוכלוסייה או הורים עם וללא השכלה גבוהה).

רקע

בחוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988, הושם דגש בשילוב תלמידים עם מוגבלות במסגרות חינוך רגילות, ותיקוני החוק שחוקקו אחריו נועדו לקדם ולבסס את העיקרון של שילוב והכלה. תיקון מס' 7 לחוק, משנת 2002, עיגן את זכותם של תלמידים עם מוגבלות ללמוד במוסדות חינוך רגילים ולקבל שירותים מיוחדים בהתאם לצורכיהם והורה על בניית תוכנית חינוכית אישית מותאמת עבורם. תיקון מס' 11 לחוק, משנת 2018, מתמקד בהבטחת ההשתתפות הפעילה של כלל התלמידים עם מוגבלות בחברה ובקידום שילובם במוסדות חינוך רגילים, באמצעות רפורמה בשלוש סוגיות מרכזיות: **שינוי ההליך לקביעת הזכאות לשירותי חינוך מיוחדים** על ידי הקמת ועדת זכאות ואפיון הפועלת ברשות המקומית וצוות רב-מקצועי הפועל מטעם בית הספר או המת"א (מרכז תמיכה יישובי או אזורי); **מתן אפשרות להורים לבחור את סוג מסגרת החינוך שבה ילמד ילדם** מתוך שלוש אפשרויות: שילוב בגן או בכיתה לחינוך רגיל, כיתה לחינוך מיוחד במוסד לחינוך רגיל, או גן / בית ספר לחינוך מיוחד; **הגדרת סוג והיקף השירותים** שיינתנו לתלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים על פי אפיון המוגבלות ורמת התפקוד שלהם. בבחירת סוג המסגרת מובאים בחשבון גם השירותים, התמיכות והתנאים המיוחדים שהם חלק ממאפייני סוג המסגרת.

שילוב תלמידים עם מוגבלות בבתי ספר לחינוך רגיל טומן בחובו תרומה אפשרית משמעותית הן לפרט הן לסביבה ולחברה כולה. עם זאת, לא פעם הוא מלווה בקשיים ודורש התאמות והשקעת משאבים מערכתיים רבים. למרות קשיי ההשתלבות וההתאמות הנדרשות, הגישה הדוגלת בשילוב תלמידים עם מוגבלות בבתי ספר לחינוך רגיל צוברת תאוצה ברחבי העולם. שיעור התלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים בארץ מכלל התלמידים בישראל עלה בשנים האחרונות, וכיום הוא כ-12% בממוצע. מהם, שיעור התלמידים המשולבים בכיתות לחינוך רגיל יציב יחסית, ונע סביב 60% בשני העשורים האחרונים. עם זאת, שיעור הלומדים במסגרות החינוך המיוחד נותר גבוה ועומד על כ-40% מכלל התלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים: כ-20% לומדים בבתי ספר או בגני ילדים של החינוך המיוחד וכ-20% לומדים בכיתות חינוך מיוחד בבתי ספר לחינוך הרגיל, זאת למרות החקיקה והפעילות לעידוד שילוב בכיתות לחינוך רגיל ובניגוד לציפיות שהיו מהתיקון לחוק. נשאלת השאלה מהו מערך השיקולים המנחה את ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך לילדיהם.

הבנת המגמות הקיימות והעתידיות בכל הקשור לשיבוץ תלמידים עם מוגבלות במסגרות החינוך מחייבת להביא בחשבון את האופן שבו הורים מקבלים החלטות בנושא זה ולכבד את ההיבטים שהם תופסים כחשובים ברמה החינוכית והלוגיסטית עבור ילדיהם. מן הספרות עולה כי השיקולים המנחים הורים בבחירת מסגרת חינוך לילדיהם הם בין השאר: היצע התמיכות והשירותים המוצעים במסגרת החינוך, מספר התלמידים בכיתה, גישת המורים ויכולת ההכלה שלהם, חסמים שנתקלו בהם במסגרת החינוך הנוכחית ושיקולים משפחתיים. מאפיינים של הילד, כמו גילו וחומרת המוגבלות שלו, ומאפיינים סוציו-דמוגרפיים, כמו המעמד החברתי-כלכלי של המשפחה ורמת ההשכלה של ההורים, עשויים גם הם להשפיע על בחירת מסגרת החינוך, אך אלו עדיין לא נחקרו די הצורך. מחקרים קודמים בנושא מסגרות החינוך לילדים עם מוגבלות בישראל לא נדרשו לאופן שבו בוחרים ההורים בסוג מסגרת החינוך עבור ילדם או למערך השיקולים המנחים אותם בבחירה.

מטרות המחקר

1. לבחון את שיקולי ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך הרצויה עבור ילדיהם ואת מגוון הגורמים שעשויים להשפיע על קבלת ההחלטה
2. להבין את ההבדלים בין שיקולי ההורים הבוחרים בסוגים שונים של מסגרות ואת ההבדלים מבחינה זו בין קבוצות אוכלוסייה
3. לבחון את עמדות ההורים בנושאים הקשורים לוועדות הזכאות והאפיון ולתהליך קבלת הזכאות לשירותי חינוך מיוחדים ממצאי המחקר יוכלו לשמש את משרד החינוך בהבנת השיקולים המנחים את ההורים, בייעול התהליך של בחירת ההורים במסגרת החינוך ובפיתוח מענה לאתגרים שעולים.

שיטת המחקר

במערך המחקר נכללו שלושה רכיבים:

1. **סקירת ספרות** וחומר רקע בנושא החלטות הורים בבחירת סוג מסגרת חינוך לילדיהם הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים ובנושא שילוב תלמידים עם מוגבלות בכיתות לחינוך רגיל.
2. איסוף נתונים איכותניים באמצעות 15 **ראיונות עומק** עם הורים שעניין ילדיהם נדון בוועדות זכאות ואפיון ועם גורמי מקצוע וקובעי מדיניות במשרד החינוך. הראיונות התמקדו בשיקולי ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך לילדיהם ובנושאים הקשורים לוועדות הזכאות והאפיון ולתהליך השיבוץ בחינוך המיוחד. ראיונות העומק היו שלב מקדים למחקר ונועדו לשמש בסיס לגיבוש השאלון המובנה של הסקר. הראיונות עם אנשי המקצוע ועם ההורים נעשו בדצמבר 2021 ובינואר 2022.
3. איסוף נתונים כמותיים באמצעות **סקר מקוון** שהתבסס על שאלון מובנה להורים. מטרת השאלון הייתה לקבל תמונה רחבה ככל האפשר של התהליך לבחירת מסגרת החינוך, ונכללו בו שאלות סגורות לבחינת מערך שיקולי ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך לילדם, שאלות כלליות ודמוגרפיות ושאלות על ועדות הזכאות והאפיון ועל תהליך השיבוץ במסגרות החינוך המיוחד או בכיתה לחינוך רגיל. בקשה להשתתף בסקר נשלחה לכלל ההורים לילדים העולים לכיתה א' ומעלה שהשתתפו בדיוני הוועדות בשנת תשפ"ב (כלל אוכלוסיית המחקר). הבקשה הועברה להורים במסרון ייעודי באמצעות הפורטל של משרד החינוך. להורים שהעדיפו להתראיין טלפונית ניתנה אפשרות לשלוח הודעה, וסקר חזר אליהם. אפשר היה למלא את השאלון גם באמצעות מכשירי טלפון חכמים וגם באמצעות מחשבים. לשאלון היו גרסאות בעברית ובערבית והוא הועבר בחודשים אוגוסט-ספטמבר 2022. ניתוח הנתונים התבסס של תשובותיהם של 1,562 הורים. שיעור ההיענות היה כ-3% (תואם את שיעור ההיענות המצופה מסקר מקוון). לצורך בדיקת ייצוגיות המשיבים נבחנו ההתפלגויות של מאפיינים מרכזיים (סוג מסגרת החינוך, קבוצת אוכלוסייה, שלב חינוך) ונעשתה התאמה של משתפתי המחקר לנתוני אוכלוסיית התלמידים הזכאים לשירותי חינוך מיוחדים באמצעות משקולות דגימה.

ממצאים עיקריים

1. העדפות ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך עבור ילדם

מהנתונים עולה כי 59% מכלל ההורים שהשיבו לסקר (הורים שילדם עלה לדיון בוועדת אכפיון וזכאות בשנת הלימודים תשפ"ב, חלקם עלו לוועדה בפעם הראשונה וחלקם מחדשי זכאות) היו מעוניינים שבשנת הלימודים הבאה ילדם ישולב בכיתה לחינוך רגיל. 22% ציינו כי הם מעדיפים שילדם ילמד בכיתה חינוך מיוחד במוסד לחינוך רגיל ו-14% השיבו כי הם מעוניינים בבית ספר לחינוך מיוחד. 5% עדיין לא בחרו סוג מסגרת חינוך עבור ילדם (יש לציין כי הסקר נשלח בחודש אוגוסט, סמוך לפתיחת שנת הלימודים). התפלגות זו דומה להתפלגות של כלל תלמידי החינוך המיוחד (כ-60% משולבים בחינוך הרגיל, כ-20% בכיתה חינוך מיוחד וכ-20% בבתי ספר או גני ילדים של החינוך המיוחד)

2. שביעות רצון ממסגרת החינוך

59% מההורים שהשתתפו במחקר דיווחו על רמת שביעות רצון גבוהה ממסגרת החינוך שבה ילדם לומד כיום, 22% דיווחו על שביעות רצון בינונית ו-19% העידו על שביעות רצון נמוכה. רמת שביעות רצון גבוהה דווחה בשכיחות גבוהה יותר במקרה של בית ספר / גן לחינוך מיוחד (72%) מאשר בכיתה חינוך מיוחד (53%) או בכיתה לחינוך רגיל (57%). כמו כן נמצא שככל שרמת שביעות הרצון מהמסגרת הנוכחית נמוכה יותר וכאשר הילד לומד בבית ספר לחינוך מיוחד גדל הסיכוי שההורה ירצה לשנות את סוג המסגרת.

3. השפעת מאפיינים אישיים על סוג מסגרת החינוך המועדף

- במחקר נבדק הקשר בין העדפת סוג מסגרת החינוך ובין מאפיינים אישיים: מאפייני הילד (השפעת המוגבלות על תפקודו; שלב החינוך שבו הוא עתיד ללמוד; מגדר) ומאפייני המשפחה וההורים (מקום הילד עם המוגבלות במשפחה; המצב הכלכלי לפי תפיסת ההורה; רמת ההשכלה של ההורה; קבוצת אוכלוסייה).
- מהממצאים עולה שהנטייה לבחור בבית ספר לחינוך מיוחד רווחת יותר בקרב הורים לילדים שמוגבלותם מקשה על תפקודם היום-יומי מאשר בקרב הורים לילדים שמוגבלותם אינה מקשה על תפקודם היום-יומי, בקרב הורים לילדים שעתידיים ללמוד בחינוך על-יסודי מאשר בקרב הורים לילדים בגיל חינוך יסודי, בקרב הורים לבנים מאשר בקרב הורים לבנות ובקרב הורים שילדם עם המוגבלות אינו הבכור במשפחה מאשר בקרב הורים שילדם עם המוגבלות הוא הבכור.
- נמצא שהנטייה לבחור בכיתה חינוך מיוחד במוסד לחינוך רגיל רווחת יותר בקרב הורים שילדם עם המוגבלות אינו הבכור מאשר בקרב הורים שילדם עם המוגבלות הוא הבכור, וכן בקרב הורים ללא השכלה אקדמית והורים שמדווחים כי מצבם הכלכלי לא טוב. בקרב יהודים יש יותר נטייה לבחור בסוג מסגרת זה מאשר בקרב ערבים.
- לבסוף, נמצא כי הנטייה לבחור בשילוב בכיתה לחינוך רגיל במוסד לחינוך רגיל רווחת יותר בקרב הורים לילדים שמוגבלותם אינה מקשה על תפקודם היום-יומי, בקרב הורים לילדים בגיל חינוך יסודי (לעומת הורים לילדים בחינוך על-יסודי), וכן בקרב הורים בעלי השכלה אקדמית וכאלה המדווחים כי מצבם הכלכלי טוב, הורים לבנות (לעומת בנים) והורים שילדיהם עם המוגבלות הם הבכורים במשפחה.

4. שיקולים בבחירת סוג מסגרת החינוך

- להורים הוצגה רשימת **שיקולים שעשויים להשפיע על בחירת סוג מסגרת החינוך** והם התבקשו לדרג עד כמה כל אחד מהם היה חלק מהחלטתם. על פי הסקר, רוב ההורים שמו דגש בתהליך לבחירת סוג מסגרת החינוך בטובת הילד וקידומו, ומנגד רובם שמו פחות דגש בשיקולים לוגיסטיים ותרבותיים. מגמה זו הייתה דומה בכל סוגי המסגרות, כך ששיקולים כגון רמת יכולת גבוהה של הצוות הניהולי והחינוכי לספק מענה מתאים לילד או קידומו לעצמאות בלטו כשיקולים מובילים. מנגד, שיקולים כמו התאמה ליכולת המשפחה מבחינה לוגיסטית או התאמת המסגרת לערכים ולתרבות של המשפחה היו משמעותיים פחות בבחירה בכל סוגי המסגרות.
- בקרב הורים שבחרו עבור ילדם לימודים בכיתה לחינוך רגיל רצון הילד ללמוד בסוג מסגרת זה דורג חמישי לעומת דירוג נמוך יותר בקרב הורים המעדיפים מסגרות חינוך מיוחד.
- **השוואה בין מסגרות החינוך מבחינת שיקולי הבחירה.** למרות התמונה שהוצגה, שבה סדר השיקולים בכל סוגי המסגרות היה דומה, נצפו הבדלים במידת החשיבות שההורים ייחסו לכל שיקול בין שלושת סוגי המסגרות; שיקולים הקשורים להיצע התמיכות הקיים במסגרת החינוך וליכולת של הצוות לתת מענה לילד דורגו במקום גבוה יותר בקרב הורים שהעדיפו בית ספר לחינוך מיוחד מאשר בקרב הורים שהעדיפו כיתת חינוך מיוחד או שילוב בכיתה לחינוך רגיל. נוסף על כך נראה כי בקרב הורים המעדיפים שילוב בכיתה לחינוך רגיל דורגו שיקולים לוגיסטיים במקום גבוה יותר מאשר בקרב הורים שבחרו במסגרות האחרות. ייתכן שלהורים אלו יש מסגרת חינוך קרובה לבית ההולמת את היכולות הלוגיסטיות של המשפחה (כגון הגעה לבית הספר, סדר היום המשפחתי וכדומה), ועצם קיומה של מסגרת כזאת אפשרה להם לבחור בשילוב ביתר קלות.
- **השוואה בין קבוצות אוכלוסייה מבחינת שיקולי הבחירה.** שיקולים הקשורים לטובת הילד ולתמיכות הקיימות במסגרת (למשל רמת יכולת גבוהה של הצוות הניהולי והחינוכי לספק מענה מתאים לילד, תמיכות, מענים ושירותים שהילד צריך, מסגרת שתספק לילד הגנה וביטחון ותקדם אותו לעצמאות) דורגו על פי רוב במקומות העליונים ברשימת השיקולים גם אצל ערבים וגם אצל יהודים, והם רכיב משמעותי בהחלטה בשתי קבוצות האוכלוסייה. עם זאת, שיקולים אלו דורגו בציון ממוצע גבוה יותר בקרב יהודים, וייתכן שהדבר מעיד על כך שהורים יהודים מרגישים בטוחים ומגובשים יותר בשיקולים המנחים אותם בבחירה. לעומת זאת, נמצא שבחלק מהמסגרות הורים ערבים מייחסים חשיבות רבה יותר מהורים יהודים לשיקולים הקשורים לרצון הילד ללמוד במסגרת ולשיקולים לוגיסטיים, כלכליים ותרבותיים. ניכר כי שיקולים אלו הם רכיב חשוב יותר בהחלטה בקרב הורים ערבים, לעומת הורים יהודים, אם כי כאמור, בשתי קבוצות האוכלוסייה השיקולים הלוגיסטיים והתרבותיים אינם העיקריים בבחירה.

5. גורמים שעשויים לעודד בחירה בשילוב בכיתה לחינוך רגיל

- הורים שציינו כי הם מעוניינים שילדם ילמד בבית ספר לחינוך מיוחד או בכיתת חינוך מיוחד נשאלו מה היה עשוי לגרום להם לבחור בשילוב בכיתה לחינוך רגיל. מתשובות ההורים עולה כי הגורמים המרכזיים שעשויים לעודד בחירה בשילוב בכיתה לחינוך רגיל הם: הכשרה מתאימה של צוות בית הספר הרגיל (56% מכלל ההורים שהשיבו על שאלה זו), הקטנת

מספר התלמידים בכיתה (46%), קבלת יחס טוב ומכיל מהצוות (45%) והוספת תמיכות שונות בבתי הספר לחינוך רגיל (שירותי מקצועות הבריאות והטיפול באמצעות אומנויות – 42%, סייעת – 40%).

- כחמישית מכלל ההורים שבחרו עבור ילדיהם בית ספר לחינוך מיוחד או כיתת חינוך מיוחד בבית ספר רגיל ציינו כי אין דבר שיכול היה לגרום להם לבחור עבור ילדם לימודים בכיתה לחינוך רגיל.

6. תהליך הבחירה בסוג מסגרת חינוך

- **סיוע בתהליך קבלת ההחלטה.** 36% מכלל ההורים שהשתתפו במחקר ציינו כי הם חשים שלא קיבלו מידע מספק לצורך החלטה על סוג מסגרת החינוך הרצויה עבור ילדם. בקרב הורים שציינו כי קיבלו ליווי או סיוע בתהליך קבלת ההחלטה על סוג מסגרת החינוך הרצויה עבור ילדם, 68% הביעו עניין בקבלת סיוע נוסף. מהסקר עולה כי הם היו מעוניינים בעיקר במידע מגורמים רשמיים כמו הצוות במסגרת החינוך או גורם ברשות המקומית.

- רוב ההורים ציינו בסקר כי גורם כלשהו ליווה אותם או סייע להם בתהליך קבלת ההחלטה על סוג מסגרת החינוך הרצוי עבור ילדם. רובם הסתייעו בגורם מקצועי (ממסגרת החינוך, המתי"א או הרשות המקומית), מעט הורים דיווחו כי ליוו אותם הורים אחרים לילדים עם מוגבלות, גורם טיפולי או חברים. מהראיונות ובתשובות הפתוחות בסקר עלתה החשיבות הרבה שהייתה לעזרה, לתמיכה ולליווי שקיבלו בתהליך מגופים שונים, וחלקם ציינו במיוחד את התרומה של הורים אחרים לילדים עם מוגבלות.

- **תחושות ההורים בעקבות ההחלטה.** באופן כללי, רוב ההורים (82%) ציינו כי הם שלמים עם בחירתם בסוג מסגרת החינוך שבה ילמד ילדם. ממצא זה בולט במיוחד בקרב הורים שהעדיפו בית ספר לחינוך מיוחד, וכחות בקרב הורים שהעדיפו מסגרות חינוך אחרות.

- **חששות מרכזיים** שעלו עם בחירת סוג מסגרת החינוך: שהצוות בבית הספר לא יספק לילד מענה מתאים (42%), שהילד לא ישתלב מבחינה חברתית (40%), שהילד לא יקבל מספיק תמיכות, מענים ושירותים (37%) ושהמסגרת לא תקדם אותו מספיק (31%). יותר חששות נמצאו בקרב הורים שדיווחו כי המוגבלות של ילדם מקשה על תפקודו היום-יומי מאשר בקרב הורים שדיווחו כי המוגבלות אינה מקשה, הורים לילדים בגיל חינוך יסודי ביטאו יותר חששות מהורים לילדים בגיל חינוך על-יסודי, הורים שהילד עם המוגבלות הוא ילדם הבכור יותר מהורים שילדם עם המוגבלות אינו הבכור והורים בעלי השכלה אקדמית יותר מהורים שאינם בעלי השכלה אקדמית. באופן כללי נמצא כי חששות בנושאים לוגיסטיים הם מרכזיים פחות עבור ההורים (למשל שלא יתקיימו לימודים בחופש הגדול או שהפיזור לבית הספר יקשה עליהם), וממצאים אלו תואמים את התמונה שעלתה מדירוג השיקולים המשפיעים על בחירת סוג מסגרת החינוך.

7. ועדות הזכאות והאפיון

- **סוג הוועדה והיקף הסל.** כמחצית מכלל המשיבים הגיעו לדיון בוועדת הזכאות והאפיון בפעם הראשונה, והשאר בפעם השנייה ומעלה (חידוש זכאות או ועדה חריגה שלא בפעם הראשונה). רוב ההורים מחדשי הזכאות דיווחו כי היקף סל התמיכות שקיבלו לא השתנה (53%) או גדל (36%).

- **השתתפות ההורים בוועדה.** 7% מהמשיבים דיווחו כי אף אחד מההורים לא היה נוכח בוועדה, בקרב הערבים בדרך כלל רק הורה אחד השתתף בדיון הוועדה (80% מהמשיבים הערבים לעומת 42% מהמשיבים היהודים), ואילו בקרב היהודים היו יותר מקרים שבהם שני ההורים הגיעו יחד לדיון הוועדה (51% מהמשיבים היהודים לעומת 15% מהמשיבים הערבים). רק 23% מכלל ההורים שהשתתפו במחקר ציינו כי גורם נוסף מטעמם הגיע לדיון הוועדה (למשל איש מקצוע).
- חלק מההורים התייחסו **להיבטים שונים של הקשר עם הוועדה** במענה לשאלה פתוחה. הנושאים העיקריים שעלו:
 - **תחושות כלפי הוועדה.** היו הורים שציינו כי חוו את הוועדה כמקצועית ועניינית ואת חברי הוועדה כקשובים ואמפתיים. אחרים ביטאו תחושות שליליות דווקא וסיפרו על אווירה מלחיצה, חוסר רגישות ועומס בירוקרטיה. לדברי חלק מההורים, לעיתים הוועדה מונעת בהחלטתה משיקולים ואילווצים של המערכת ואינה נותנת מענה מיטבי לרצון ההורים ולצורכי הילדים.
 - **מועד קבלת השיבוץ מהרשות המקומית.** חלק מההורים התלוננו כי ההחלטה על שיבוץ הילדים למסגרת החינוך מתקבלת מאוחר מאוד בשנה, סמוך לתחילת שנת הלימודים, והדבר יוצר תסכול, חוסר ודאות, בלבול ולחץ ומקשה בהכנת הילדים למסגרת החדשה.
 - **קושי ביישום החלטת הוועדה.** חלק מההורים דיווחו כי אין להם באמת אפשרות להוציא לפועל את בחירתם בסוג מסגרת החינוך שבה ילמד ילדם, בשל הקושי לאתר מסגרות מתאימות, סייעות, אנשי מקצוע, בתי ספר התואמים את התרבות והערכים של משפחתם או בתי ספר שיכולים לספק את סל השירותים שנקבע לילדיהם. קושי זה מאלץ אותם לשלוח את ילדיהם למסגרת חינוך זמינה שאינה מהסוג שבחרו ואינה מותאמת או נכונה עבור ילדיהם.
 - **ניהול דינוי הוועדה בזום.** חלק מההורים השתתפו בדיון הוועדה בזום, ולא פנים אל פנים. בחלק מהמקרים הדבר פגע בשביעות רצון ההורים מהוועדה, מהיחס שקיבלו מחברי הוועדה ומהאפשרות שלהם להרגיש שותפים בדיון. במקרים אחרים נראה כי ניהול הדיון מרחוק דווקא היה נוח להורים והקל עליהם.
 - **סיוע בתהליך.** חלק מההורים ציינו כי הם מחשיבים מאוד את התמיכה והליווי שקיבלו לאורך התהליך מגופים כמו הצוות החינוכי של בית הספר, המתי"א, נציגי הרשויות וארגוני ההורים, וכי סיוע זה הקל עליהם בבחירת סוג מסגרת חינוך מתאים ונכון עבור ילדם. לעומתם קבלו הורים אחרים על קושי בקבלת סיוע בתהליך, שבא לידי ביטוי במידע חסר או לא ברור די הצורך. חלק מההורים ציינו כי הרגישו בודדים בתהליך וטענו שאין מספיק ליווי מצד המערכת, הרשויות או הצוות החינוכי.

המלצות

- משום שבמחקר נמצא כי הורים בעלי השכלה אקדמאית והורים במצב כלכלי טוב נוטים יותר לבחור באפשרות של שילוב בכיתה רגילה, מומלץ לפעול **להגברת המודעות של הורים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך ליתרונות השילוב בכיתה לחינוך רגיל**, כדי שהאפשרות הזאת תהיה נגישה ואטרקטיבית יותר עבורם.
- הורים רבים דיווחו כי יש להם עניין שהילד ישולב בחינוך הרגיל אולם אין לצוותים במסגרות החינוך הרגילות די ידע ומשאבים לבצע היטב את התהליך. אם יש רצון לעודד הורים לבחור בשילוב ולהגדיל את שיעור התלמידים המשולבים במסגרות החינוך

הרגילות, יש להשקיע מאמצים ומשאבים בעיקר בהכשרה מתאימה של הצוות החינוכי במסגרות אלו ובהקניית הידע והמיומנויות הדרושים לשם כך. חשוב ליידע את ההורים בהכשרות שהצוות עבר כדי לשכך את חששותיהם.

- חלק מההורים לתלמידים עם מוגבלות המשולבים בבתי ספר לחינוך רגיל ציינו בסקר חוסר במשאבים מספקים להם זקוקים התלמידים. לפיכך רצוי לבחון אפשרות להפנות משאבים נוספים למעטפת התמיכה בתלמידים אלו, הן מבחינה טיפולית הן מבחינה רגשית וחברתית, ולהגדיל את מכסת הטיפולים שהם מקבלים כחלק משגרת בית הספר.
- נמצא כי באוכלוסייה היהודית יש יותר נטייה לבחור בכיתות חינוך מיוחד מאשר באוכלוסייה הערבית. ממצא זה תואם נתונים ידועים, שלפיהם שיעור גבוה יותר של תלמידים ערבים משולבים בכיתות לחינוך רגיל, אך נראה שמגמה זו מעידה בעיקר על מחסור במסגרות ייעודיות לחינוך מיוחד באוכלוסייה הערבית. לנוכח הרצון לעודד שילוב בכיתות חינוך רגיל, מומלץ לפעול לשיפור המודעות של הורים באוכלוסייה הערבית לחשיבות השילוב בחינוך הרגיל כך שהבחירה בסוג מסגרת זה תנבע מהבנה כי זוהי המסגרת המתאימה לילד ולא בשל אילוצים. במקביל להשקיע בהכשרת הצוות החינוכי, כדי שהורים באוכלוסייה הערבית יוכלו לבחור בשילוב ממקום מושכל, ולא מחוסר ברירה או בשל מחסור במסגרות מתאימות. המלצה זו רלוונטית לכלל בתי הספר בחינוך הרגיל, אך מקבלת משנה חשיבות באוכלוסייה הערבית.
- נמצא כי הורים לילדים בחינוך היסודי נוטים להעדיף שילוב בכיתה לחינוך רגיל ואילו הורים לילדים בחינוך על-יסודי מעדיפים בית ספר לחינוך מיוחד. יש לעמוד על הסיבות לפער זה ולדאוג למענה מתאים לקשיים ולאיתגרים שעלולים להתעורר בשילוב תלמידים בוגרים עם מוגבלות בכיתות לחינוך רגיל.
- ייתכן ששיקולים לוגיסטיים דורגו במקום נמוך יחסית בשל נטיית ההורים להמעיט בערכם של שיקולים הקשורים יותר לנוחותם הם מאשר לטובת הילד. יחד עם זאת, אין אפשרות לבטל לגמרי את מקומו וחשיבותו של המערך הלוגיסטי, המשפחתי והתרבותי בבחירת מוסד חינוך לילד, שכן במקרים רבים המסגרות הקיימות תואמות את הערכים והתרבות של המשפחה או את היכולת הלוגיסטית שלה, מה גם שהנטל הלוגיסטי המוטל על הורים המטפלים בילד עם מוגבלות עלול להשפיע על רווחתם האישית של ההורים ולהקריין על איכות חייו של הילד. מומלץ לחשוב על מחקר נוסף שיבחן בדרכים נוספות ועקיפות יותר את מכלול שיקולי ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך, ולמצוא דרכים להקל על ההורים בהתמודדות עם הקשיים הכרוכים בטיפול בילדם, למשל בתחום הלוגיסטי.
- נטיות ליבו של הילד ורצונו עלו כשיקול הן בסקר הן בספרות, אך נראה כי בפועל נעשה רק שיתוף מועט של הילד בתהליך לבחירת סוג מסגרת החינוך עבורו. מומלץ להגביר את המודעות של ההורים ואנשי הצוות החינוכי לחשיבות של שיתוף הילד בבחירה, ולעודד הן את ההורים הן את הצוות החינוכי להתחשב ברצון הילד.
- לנוכח החששות שציינו ההורים בדבר היחס שילדם יקבל אם ישולב בכיתה רגילה, יש לשאוף להקטנה מרבית של מספר התלמידים בכיתות לחינוך רגיל שמשולבים בהן תלמידים עם מוגבלות כדי לאפשר לצוות החינוכי לתת יחס אישי ומתאם ותשומת לב ראוייה לכל תלמיד.
- מהמחקר עולה כי הורים רבים חשים שהתהליך לאיתור סייעת וההתנהלות בנושא טעונים שיפור. לנוכח המחסור בסייעות והקושי לאייש את התקנים בכוח אדם מתאים מומלץ לבחון את הנושא לעומק ולחשוב על מדיניות שתעודד השתלבות של כוח אדם איכותי במערכת החינוך.

- הורים העלו חששות ואתגרים שונים בנושא ההסעות (למשל: מוגנות הילד בהסעה, אורך המסלול, תחלופת הנהגים וביטולים). מומלץ **לייעל את ההסעות ולוודא שהן מוגנות ובטוחות**, כדי שההורים יוכלו לשלוח בהן את ילדיהם בלב שקט והיבט זה לא יהיה שיקול בבחירת סוג מסגרת החינוך לילד.
- יש חשיבות רבה לעזרה, לתמיכה ולליווי שההורים מקבלים מגופים שונים בתהליך לבחירת סוג מסגרת החינוך עבור ילדם. סיוע כזה יכול להקל את הבחירה ולהוביל להחלטה מדויקת ונכונה יותר עבור הילד. יחד עם זאת, הורים רבים דיווחו כי קיבלו את החלטה ללא סיוע כלל או ללא סיוע ומידע מספק. יש **לחזק ולשפר את מערך הסיוע והליווי כדי לתמוך בהורים בתהליך** ולהציע שירות זה להורים גם אם אינם דורשים אותו בעצמם. מהספרות והראיונות עלה כי הורים רבים חווים את תהליך הבחירה בסוג מסגרת החינוך לילדם כמלווה בבלבול, לחץ וחוסר ודאות. חלקם חשים קושי בקבלת סיוע בתהליך ובהשגת המידע הדרוש לצורך החלטה. מומלץ **שימונה גורם** שילווה את ההורים לאורך התהליך כולו, מרגע הפנייה ועד שיבוץ הילד למסגרת חינוך.
- לצד ההתייעצות הפורמלית עם אנשי מקצוע או עם הצוות החינוכי יש ערך רב גם להתייעצות עם גורמים שאינם רשמיים, כמו הורים אחרים לילדים עם מוגבלות או אנשים אחרים שחוו את התהליך ויש להם היכרות אישית עם המסגרות השונות. כדאי **לעודד ולכוון הורים לעשות שימוש גם בערוצים שאינם רשמיים**, כמו קבוצות ווטסאפ ייעודיות, פורומים מקוונים של הורים לילדים עם מוגבלות ועוד.
- יש לוודא שכל ההורים מקבלים את **הזכויות שמגיעות להם בוועדת הזכאות והאפיון**, כולל השתתפות בדיוני הוועדה, קבלת מידע מלא על סל השירותים שילדם יהיה זכאי לו בכל אחד מסוגי המסגרות ובחירת סוג המסגרת המועדף עליהם. כמו כן כדאי לפעול **לחיזוק תחושת ההורים כי הם מעורבים** בתהליך קבלת ההחלטה ולעודד את כלל ההורים להשתתפות מלאה בעבודת הוועדה במקרים הרלוונטיים. נוסף על כך מומלץ **להביא לידיעת ההורים את האפשרות שיש להם להסתייע בנציג חיצוני מטעמם** בדיוני הוועדה.
- יש לתת את הדעת על תחושות ההורים כלפי ועדת הזכאות והאפיון והתנהלות דיוניה **ולהבטיח שחברי הוועדה יקפידו על מתן מענה אמפתי וידאגו לאווירה רגועה ומכבדת בדיונים**. לצורך זה מומלץ **לדאוג לפיתוח מקצועי ולהדרכה לכל חברי הוועדה**, כדי לתת בידיהם כלים נוספים להתנהגות אמפתית וליצירת אווירה נעימה.
- קיום דיוני ועדת הזכאות והאפיון מרחוק, בזום, לא התאים לכל ההורים, ובחלק מהמקרים פגע במידת שביעות הרצון של הורים מהתנהלות הוועדה ובתחושתם כי היו שותפים בתהליך. לפיכך, במקרים הרלוונטיים יש **לאפשר להורים לבחור את האופן שבו יתקיים דיון הוועדה, פנים אל פנים או באמצעים מקוונים**.
- רצוי להקדים את מועד **פרסום השיבוצים על ידי הרשות המקומית** כדי להפחית את הלחץ וחוסר הוודאות של המשפחות ולהקל על ההורים בהכנת ילדיהם ללימודים במסגרת שנבחרה עבורם.
- מומלץ לערוך **מחקרים נוספים** כדי לבחון יותר לעומק נושאים הדורשים הרחבה והעמקה, ובהם השפעת מאפיינים סוציו-דמוגרפיים שונים על בחירת סוג המסגרת וגורמים שעשויים לעודד הורים לבחור בשילוב ילדיהם בכיתה לחינוך רגיל.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
1	1.1 חקיקה ומדיניות בנושא חינוך מיוחד בישראל
2	1.2 ועדות הזכאות והאפיון
3	1.3 שילוב תלמידים עם מוגבלות בבתי ספר לחינוך רגיל
4	1.4 שכיחות תלמידים עם מוגבלות במסגרות החינוך השונות בישראל ובעולם
7	1.5 שיקולי ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך לילדיהם
12	2. מטרת המחקר
13	3. השיטה
13	3.1 אוכלוסייה
13	3.2 משתתפים
15	3.3 מערך המחקר
16	3.4 כלי המחקר
17	3.5 איסוף הנתונים
17	3.6 אתיקה
17	3.7 ניתוח הנתונים
18	4. מגבלות המחקר
20	5. ממצאים
20	5.1 מאפייני הנבדקים במחקר
24	5.2 העדפות ההורים בבחירת סוג מסגרת החינוך לילדם
28	5.3 שיקולים בבחירת סוג מסגרת החינוך
40	5.4 תהליך הבחירה בסוג מסגרת החינוך
47	5.5 ועדות הזכאות והאפיון
50	6. סיכום, דיון והמלצות
50	6.1 העדפות ההורים בבחירת סוג מסגרת חינוך לילדם
53	6.2 שיקולים בבחירת סוג מסגרת החינוך
57	6.3 גורמים שעשויים לעודד בחירה בשילוב בכיתה לחינוך רגיל
59	6.4 פירוט שיקולי הבחירה הקשורים לתנאים פיזיים וסביבתיים
59	6.5 תהליך קבלת ההחלטה לבחור בסוג מסגרת החינוך
62	6.6 ועדות הזכאות והאפיון
65	מקורות

70	נספחים
70	נספח א: תוצאות רגרסיה לוגיסטית לניבוי מסגרת החינוך הרצויה
71	נספח ב: ממוצעי השיקולים בקרב הורים שטרם בחרו את סוג המסגרת
72	נספח ג: השוואה בין מסגרות החינוך בשיקולי הבחירה
74	נספח ד: שיקולי הבחירה לפי קבוצות אוכלוסייה וסוג מסגרת החינוך המועדף
78	נספח ה: חששות בבחירת סוג מסגרת החינוך, מכלל המשיבים

רשימת לוחות

14	לוח 1: מאפיינים מרכזיים שנבחנו בקרב המשיבים ובאוכלוסיית המחקר
21	לוח 2: מאפייני הילד
22	לוח 3: מאפיינים חינוכיים
23	לוח 4: מאפייני המשפחה וההורים
25	לוח 5א: סיכוי לרצות לשנות את סוג מסגרת החינוך הנוכחית כשיש צורך במעבר למסגרת אחרת
25	לוח 5ב: סיכוי לרצות לשנות את סוג מסגרת החינוך הנוכחית כשאין צורך במעבר של הילד למסגרת אחרת
26	לוח 6: רמת שביעות רצון מהמסגרת החינוכית הנוכחית של הילד
27	לוח 7: העדפת מסגרת חינוך, לפי מאפיינים אישיים
03	לוח 8: דירוג שיקולי הבחירה המרכזיים במסגרות החינוך השונות, לפי סוג מסגרת
31	לוח 9: ממוצעי השיקולים לבחירה בבית ספר לחינוך מיוחד
33	לוח 10: ממוצעי השיקולים לבחירה בכיתה לחינוך מיוחד
43	לוח 11: ממוצעי השיקולים לבחירה בשילוב בכיתה לחינוך רגיל
37	לוח 12: השיקולים לבחירה בכל אחד מסוגי המסגרות, לפי קבוצות אוכלוסייה
38	לוח 13: סוג התנאים התומכים כשיקול בחירה, מכלל ההורים שציינו תנאים תומכים כשיקולים שחשובים להם
39	לוח 14: סיבות לשימוש בהסעות למסגרת החינוך וחששות בנושא
40	לוח 15: גורמים שחוות דעתם או המלצתם השפיעה על החלטת ההורים בבחירת מסגרת החינוך לילדם, מכלל ההורים שציינו כי חוות דעת או המלצות היו שיקול בהחלטתם
41	לוח 16: קבלת מידע מספק לצורך החלטה
14	לוח 17: גורם מסייע להחלטה, מכלל ההורים שקיבלו ליווי או סיוע
42	לוח 18: עניין בסיוע או בסיוע נוסף, מכלל ההורים שלא קיבלו סיוע ומכלל ההורים שקיבלו סיוע
43	לוח 19: תחושת ההורים כלפי החלטתם, לפי סוג המסגרת
44	לוח 20: חששות מרכזיים בבחירת סוג מסגרת החינוך

- 45 לוח 21: חששות מרכזיים לפי השפעת המוגבלות על תפקוד הילד
- 46 לוח 22: חששות מרכזיים לפי שלב החינוך שבו ילמד הילד
- 46 לוח 23: חששות מרכזיים לפי מקום הילד במשפחה
- 46 לוח 24: חששות מרכזיים לפי רמת ההשכלה של ההורה
- 47 לוח 25: שיעור התלמידים בחלוקה לפי סוג הדיון שהתקיים בוועדה בעניינם
- 74 לוח 26: שינוי בהיקף סל השירותים הנכחי לעומת היקפו בפעם הקודמת
- 48 לוח 27: נכחות ההורים בוועדה

רשימת לוחות בנספחים

- 70 לוח א-1: סיכויי הבחירה במסגרת חינוך ספציפית הרצויה לילד
- 71 לוח ב-1: ממוצעי השיקולים לבחירת מסגרת חינוך
- 73 לוח ג-1: ממוצעי השיקולים לבחירת סוג מסגרת חינוך, לפי מסגרות החינוך
- 75 לוח ד-1: דירוג שיקולי הבחירה המרכזיים בבית ספר לחינוך מיוחד, לפי קבוצת אוכלוסייה
- 76 לוח ד-2: דירוג שיקולי הבחירה המרכזיים בבחירה בכיתת חינוך מיוחד, לפי קבוצת אוכלוסייה
- 77 לוח ד-3: דירוג שיקולי הבחירה המרכזיים בבחירה בשילוב בכיתה לחינוך רגיל, לפי קבוצת אוכלוסייה
- 78 לוח ה-1: חששות בבחירת מסגרת החינוך

רשימת תרשימים

- 24 תרשים 1: שיעור הילדים לפי מסגרת החינוך המועדפת על הוריהם
- 63 תרשים 2: הגורמים שעשויים לעודד בחירה בשילוב בכיתה לחינוך רגיל בקרב מי שבחרו בבית ספר לחינוך מיוחד או בכיתת חינוך מיוחד